

HUKUK VE EDEBİYAT DERSİ
DENEYİM ve BAZI GÖZLEMLER

Kıvılcım Turanlı Yücel*

* Yrd.Doç.Dr., Anadolu Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Genel Kamu Hukuku ABD, kturanli@anadolu.edu.tr.

“Bu dersi seçtim çünkü hukukla edebiyat arasında bir ilişki var mı görmek istedim.”

“Bu dersi seçtim çünkü kolay geçildiğini düşünüyorum.”

“Okumayı sevdiğim için bu dersi seçtim.”

“Nefes almak istedim.”

Öğrencilerin *“Bu dersi neden seçtiniz?”*

sorusuna verdikleri yanıtlardan.

Dostoyevski olmasaydı Hukuk ve Edebiyat dersi açılmazdı belki, aynı önerme Kafka ve Shakespeare için de kurulabilir. En azından dünya üniversitelerinde bu üç yazarın adının geçmediği tek bir “Hukuk ve Edebiyat”¹ dersi bile yok. Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde bu dersin açılması ise adı geçen ve onlara eklenen yazarların yazdıklarının yanı sıra, Mithat Sancar, Cemal Bali Akal, Öykü Didem Aydın ve Gülriz Uygur gibi hukuk fakültesi öğretim üyelerinin açtığı yolda ilerledi.

Seçimlik bir ders olarak açılan “Hukuk ve Edebiyat”, üçüncü ve dördüncü sınıfların seçebildiği bir ders. Neden böyle bir ders açıldı sorusunun yanıtı ise maalesef tam bir kesinlik içermemekle birlikte öğretim üyesinin verebileceği “Çünkü açabiliyordum/edebiyat seviyorum/her ders gibi bu ders de önce beni tatmin ediyor” gibi cevaplarla geçiştirilemez. Zira önemine inanın inanmayın, eğitim sistemiyle barışık olun olmayın, yeni bir dersin açılması, o ders için ayrıca düşünmeyi ve çalışmayı gerektiriyor. Ders demek aynı zamanda öğrenci, on dört haftaya yayılmış içerik, o derse dair değerlendirme ölçütlerinin belirlenmesi, okuma listelerinin hazırlanması gibi akla gelen gelmeyen bir faaliyetler bütünü gerektiriyor. Daha önemlisi Türkiye’de ve sonra dünya üniversitelerinde neler yapıldığının, içeriğin nasıl hazırlandığının, hangi

kaynaklara başvurulabileceğinin araştırılması da gerekiyor(du).

Bu araştırma(lar)ın sonucu gösterdi ki, hukuk ile edebiyatı birlikte ele alan her dersin benzerlikleri ve benzemezlikleri ilgili öğretim üyesine, dersin açıldığı ülkeye, fakülteye, öğrenci özelliklerine (örn. siyah nüfusun yoğunluğu), ilgili ülkede konuşulan dil(ler)e göre farklılık gösteriyor; bu farklılıklar seçilen kitapları da etkiliyor. Öte yandan hangi dilde ve hangi ülkede olursa olsun, hangi yazar ve kitaplar seçilirse seçilsin dersin içeriğinde değişmeyen tartışma konuları mevcut: adalet, haksız yasa, ahde vefa, geçmişle hesaplaşma, cinsiyet, ayrımcılık, ırkçılık, yoksulluk... Kısaca can yakan sorunların hukukla kesiştiği noktalarda edebiyat yardımı çağrılmış. Hemen bütün Hukuk ve Edebiyat derslerinde, norm yaşananla çatıştığında ya da normun kendisi haksızlık kaynağıysa edebiyatın tanıklığına başvurulmuş.

Ders açılmadan evvel üzerinde düşünülen sorular aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Neden böyle bir ders açılacak?
- Yönetimin tepkisi ne olacak?
- Dersin amacı nasıl belirlenecek?
- İçerik nasıl oluşturulacak?
- İçeriğe uygun kitaplar nasıl belirlenecek?
- Değerlendirme ölçütleri nasıl belirlenecek?

Yine ders açılmadan evvel üzerinde düşünülen zorluklar/endişeler da aşağıdaki gibi sıralanabilir?

- Kitap listesinin öğrencileri memnun etmemesi,
- Kitap listesinin öğrencileri fazla memnun etmesi,
- Akademik destek kitaplarının eksik olabileceği,
- Kesin yanıtlar isteyen bir kitleyle karşılaşma,
- Dersi zenginleştirebilecek araçlara ulaşamaması,

¹ Cemal Bali Akal dersin adının “Edebiyat ve Hukuk” olması gerektiğini düşünüyor. Bkz. Cemal Bali Akal, Burası Tanzanya’ mı Karanfil, Dost-2011.

- Kitapların maliyeti²,
- Hukuk öğrencilerinin hâlihazırdaki ders yükü yoğunlukları nedeniyle dersin bir eziyet haline gelmesi gibi endişeler ve
- Öğretim elemanın kendisine dair kuşkuları...

İlk soruyla başlamak gerekirse, son derece öznel bir değerlendirme gibi görünmekle beraber dersi yürüten hemen herkesin hemfikir olduğu bazı noktalar var. Edebiyat, hadi genelleştirelim kitaplar, pek çok dünyanın kapılarını aralıyor, klişe fakat edebiyat olmasaydı hayata katlanmak daha zor olabilirdi. Hukuku edebiyatta ve edebiyatla tartışmak, yazılı hukuk ders kitaplarıyla tartışmaktan daha kolay. Burada bahsedilen normlar değil, elbette bir mevzudaki kuralı öğrenmek istiyorsanız kanuna bakarsınız. Kast edilen hukukun hep tartışageldiği kurum ve kurallar, kavram ve değerlerin tartışılması... Yönetimin nasıl tepki vereceği sorusuna gelince; esasında bir fakültede ders açmak yönetimlerin tutumuna göre zor ya da kolay olabilir, Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinde "Hukuk ve Edebiyat" dersi mücadele etmek gerekmeden açılabilir.

İçeriğe uygun kitapların belirlenmesi ayrı bir mesele (oldu) zira kitaplar da, yazıldıkları toplumun kodlarından azade değil. Bu nedenle pek çok konuda ufuk açıcı bir kitap kolaylıkla ayrımcılıkları pekiştiren, mevcut düzeni meşrulaştıran bir işlev görebilir. Daha önemlisi yazarın dünya görüşü, tartışmaya açılmak istenen mevzuda tüm tartışma ve üzerinde düşünme yollarını kapayabilir. Öte yandan hiç kuşkusuz, kitap önerileri önerenin tercihleriyle oluşur. Bu noktada tarafsız ve nesnel olmak mümkün görünmediği gibi öyle olunduğu da iddia edilemez. Yine de mümkün olan en geniş çerçevede kitaplar, sınırlı sayıda olmamak ve önerilere açık olmak kaydıyla belirlendi.

Dersin amacı, yöntemi ve içeriği ise haftalara göre aşağıdaki gibi belirlenirken gerek Türkiye'deki hukuk fakültelerinin gerekse dünya örneklerinin çalışmaları

dikkate alındı. Kuşkusuz böyle bir dersin amacı okumayı sevdirmek, güzel yazı ve konuşma tekniklerini öğretmek olmaz ya da hukuk derslerinin ağırlığı arasında bunalan öğrenciyi eğlendirmek de amaç olarak düşünülemez. Bu nedenle dersin amacı, "günlük hayatta karşılaşılan sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmelerin/sorunların edebiyata ve hukuka yansıma biçimlerinin izini sürmek" olarak belirlenmiştir. Dersin içeriği mümkün olduğunca tartışmalı hukuk sorunları ve bunları içeren edebi eserlere göre belirlenmeye çalışıldı.

Bu bağlamda katılımcılara yol göstermesi amacıyla kimi tartışma konuları ve bunlara uygun (kuşkusuz sınırlı sayıda olmayan) okuma listesi belirlendi. Böylece tartışılması amaçlanan hususlar, dersin içeriğini oluşturdu. Katılımcılardan her tartışma konusuna ilişkin en az bir eser okuması beklendi. Esas yöntem soru-cevap, tartışma ve raporlama olmakla birlikte, yöntemsel sınırlılığa gidilmedi. Öğrencilerden her dersin sonunda kısa bir rapor yazmaları istendi. Zira raporlar sadece katılımı göstermiyor, aynı zamanda tartışılan hususların kalıcılığını da sağlıyor. Sonuçta ortaya çıkan ders içeriği tablosu aşağıdaki gibidir.

HUKUK VE EDEBİYAT DERSİ / DERS PLANI, İÇERİK, OKUMA LİSTESİ

1. Hukukun edebiyatla, edebiyatın hukukla ilişkisi nasıl kurulabilir? Yazılı edebiyatın ortaya çıkış ve olgunlaşmasıyla modern devletin ortaya çıkış süreci arasında bir paralellik kurulabilir mi?
2. Ulusal bir edebiyattan söz etmek mümkün müdür? Eğer mümkünse ulus yaratma ve yurttaş bilinci oluşturmada edebiyata bir rol yüklenebilir mi?

² Ne yazık ki bu hususta dayanışma ve kütüphanelerden yararlanma dışında bir çözüm şimdilik yok.

3. Modern iktidarın ve yeni sınıfsal ve toplumsal rollerin belirleşiminin izleri edebi eserlerde nasıl izlenebilir?

- *Yeraltından Notlar- Dostoyevski*
- *Faust- Goethe*
- *Dönüşüm- Kafka*
- *Dava-Kafka*
- *Anayurt Otel- Yusuf Atılgan*
- *Tutunamayanlar- Oğuz Atay*
- *Martin Eden- Jack London*
- *Gazap Üzümleri- J. Steinbeck*
- *Niteliksiz Adam- Robert Musil*
- *Bereketli Topraklar Üzerinde- Orhan Kemal*

4. Modern toplumun ortaya çıkışı, yeni sınıfsal ilişkiler ve polisiye edebiyat arasında nasıl bir ilişki vardır?

- *Hoş Cinayet- E. Mandel*
- *Türk Sokağındaki Ev- Dashiell Hammet*
- *Küçük Kız Kardeş- Raymond Chandler*
- *Selma ve Gölgesi- Peyami Safa*

5. İktidar kural koymakta özgür müdür? Yasa itaati nasıl sağlar? Kişi haksız yasaya itaatle yükümlü müdür?

- *Küçük Prens- A. Saint de Exupery*
- *Antigone- Sophokles*
- *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım- Haldun Taner*
- *Okuyucu- Bernhard Schlink*
- *Almanca Dersi- Siegfried Lenz*
- *Murtaza- Orhan Kemal*
- *Okuyucu- Bernhard Schlink*

6. İktidarın suç ve cezaları belirlerken izlediği yolların toplumsal yansımaları nasıl belirlenebilir?

Topluma içkin adalet duygusu iktidarın adaleti ile çatıştığında edebiyat ne söyler?

- *47'liler- Füzûzan*
- *Kedi Mektupları- Oya Baydar*
- *Erguvan Kapısı- Oya Baydar*
- *Mekruh Kadınlar Mezarlığı- Ayla Kutlu*
- *Sefiller- V. Hugo*

7. Yasaların uygulanmasında suçlunun geçmişi ile yargıcın geçmişi ve birikimi ne kadar etkilidir? Yasanın uygulanışında merhamet ve itirafın toplumsal karşılığı nedir?

- *Reis Bey- Necip Fazıl Kısakürek*
- *Venedik Taciri- W. Shakespeare*
- *Suç ve Ceza- Dostoyevski*
- *Yargıç ve Celladı- F. Dürrenmant*
- *Ölüm ve Kız- Ariel Dorfman*

8. Baskı rejimleri ile bu rejimlerin hukuk sistemleri edebiyatta nasıl tahayyül edilir? Ütopya ve distopyalarda insan doğasının izleri nasıl sürülebilir? İnsan doğasına ilişkin ontolojik önermeler kabul edilebilir mi?

- *1984- G. Orwell*
- *Uyandığında- Hillary Jordan*
- *Sineklerin Tanrısı- W. Golding*
- *Masalın Aslı- V. Öngören*
- *Mülksüzler- Ursula K. Le Guin*

9. Savaş, olağanüstü hal ve darbe gibi dönemlerde hukukun dışına çıkılması meşrulaştırılabilir mi?

- *Ölesiye Yaşamak- E. M. Remarque*
- *Che İntihar Etti- P. Markaris*
- *O Hep Aklımda- Pamuk Yıldız*
- *Düğünler ve Haçlar- Ian Rankin*

10. Geçmişle hesaplaşmada edebiyatın rolü nedir?

- *Haftasonu- Bernhard Schlink*
- *Her Dağın Gölgesi Denize Düşer- Evrim Alataş*
- *Kardeşimin Gölgesinde- Uwe Tim*
- *Selb'in Hilesi- Bernhard Schlink*
- *Selb'in Yargısı- Bernhard Schlink*
- *Hester Yıkıntılar Arasında- Binnie Kirshenbaum*

11. Toplumsal cinsiyet, hukuk ve edebiyat arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

- *Gece ve Gündüz- V. Woolf*
- *Tante Rosa- Sevgi Soysal*
- *Pamuk Prenses-Uyuyan Güzel*
- *Sevgili Arsız Ölüm- Latife Tekin*
- *Mekruh Kadınlar Mezarlığı- Ayla Kutlu*

12. Ayrımcılık pratiklerinin edebiyata yansması ile hukuk pratikleri arasında ilişki kurulabilir mi?

- *47'liler- Füzuran*
- *Her Dağın gölgesi Denize Düşer- Evrim Alataş*
- *Bülbülü Öldürmek- Harper Lee*

13. Hukukçuların edebiyatla edebiyatçıların hukukla ilişkisi hangi açılardan değerlendirilebilir? Sansür kurumu ne işe yarar?

- *Fahrenheit 451- Ray Bradbury*
- *Mahkemelerde- Sabahattin Ali*
- *Avukatlar Nasıl Yoldan Çıkar-Jean Stefancic/Richard Delgado*
- *Hatıralarım - Ernest Hirsch*
- *Suç I-II- Ferdinand Von Schirach*

OKUMA LİSTESİ

- *Kurgu Hedef Tahtasında- Gregory Jusdanis*
- *İnsan Ruhunun Haritası- Ahmet Ümit*

- *Geçmişle Hesaplaşma- Mithat Sançar*
- *Masallar ve Toplumsal- Melek Özlem Sezer*
- *İki Yakın Halk İki Uzak Komşu- Hrant Dink*
- *Nar Çiçekleri- Mehmed Uzun*
- *Burası Tanzanya mı Karanfil?- Cemal Bali Akal*
- *Milliyetçilik, Sömürgecilik ve Yazın- Eagleton/Jameson/Said*
- *Edebiyat ve Felaket- Marc Nichanian*
- *Kadınlar Dile Düşünce- Sibel Irzık/Jale Parla*
- *Edebiyat Cumhuriyeti- Marc Fumaroli*
- *Yanlış Okumalar- Umberto Eco*
- *Kitaplardan Kurtulabileceğinizi Sanmayın- U. Eco/J.C. Carriere*
- *Gey ve Lezbiyen Yazını- Hugh Stevens*
- *Feminist Edebiyat Eleştirisi-Maggie Humm*

İçerik ve okuma listesinin belirlenmesinde dersi yürütenin Genel Kamu Hukuku alanında çalışıyor olması etkili olmuştur. İlk ders döneminin sonunda fark edildi ki insan ve doğa ilişkisine dair hiç okuma yapılmamış, içeriğe dahi dahil edilmemiş. Oysa türcülüğün de tartışılan konulardan birisi olması, konuya dair okumaları zorunlu kılıyor.

Kuşkusuz hukukun başka dallarında çalışan öğretim üyeleri meselelere başka pencerelerden bakacaktır. Bu nedenle bu dersin başka fakültelerde ve Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesinde başka alanlardaki öğretim üyeleri tarafından verilmesi ya da en azından dışarıdan destek sunmaları hem dersin içeriğini zenginleştirecek hem de literatüre katkıda bulunacaktır.

Ders açıldıktan sonra öngörülen zorluklarla olduğu kadar öngörülemeyen zorluklarla da karşılaşıldı. Bunlardan ilki ve belki en önemlisi kitaplardan uzak, kesinlik peşinde bir öğrenci kitesiydi. Haksızlık etmeden çoğunluğun böyle olduğunu söylemekle yetinelim. Öte yandan kitapların bunca sakıncalı olduğu bir ülkede normal sayılabilecek bir sorun bu. Zaten okuma listesinin geniş tutulmasının nedeni biraz da

herkese kitaplara yaklaşabileceği bir alan bırakmaya çalışmaktı. Bir iki kitap belirleyerek, o kitapların üzerinden gitmek pek çok bakımdan rahatlatıcı olsa da, dayatma endişesiyle bir yöntem olarak belirlenmedi.

Ders açıldıktan sonra karşılaşılan ikinci zorluk, öğrencileri tartışmalara dâhil etmenin güçlüğü oldu. İki sebebi olduğu söylenebilir: birincisi derse devam zorunluluğunun olmaması ve bir seçimlik dersin kolayca ihmal edilebilmesi; ikincisi ise tartışma alışkanlığının olmadığı bir eğitim sistemi. Bu sorunları çözebilmek ve daha katılımcı bir ders yürütebilmek için, Hukuk ve Edebiyat dersinin bundan sonra klinik bir ders yürütülmesi planlanmaktadır. Herkesin aynı kitabı okumak zorunda olmadığı bir derste klinik yöntemler daha etkili olabilir. Bir ihtimal öğretim üyesinin tercihine bağlı olarak devam zorunluluğunun konması da düşünülebilir. Ancak burada yapılacak tercih katılanlarla yürütülen bir ders ile zorunlu olduğu için gelen ve gözü saatte bir kitle arasında yapılacak bir tercih gibi görünmekte.

Diğer bir önemli sorun da ülkedeki pek çok kutuplaşmanın öğrenciler arasında da bulunması ve edebi eserlerin bir kısmının kimi gerekçelerle okunmasının bile reddedilmesi. Kuşkusuz bir öğrenci ne okuyacağına karar verebilir ancak yazarın eşcinsel olması, Ermeni olması, “ideolojik” bulunması vb gerekçelerle okumayı reddetmek Hukuk Metodolojisi dersine konu olsa gerek. Bu durumun bir başka sonucu da kitaplardan kesin yanıtların beklenmesi, istenilen cevap alınamayınca yaşanan uzaklaşma.

Ders ilerlerken akademik destek kaynakların hiç okunmadığı fark edildi. Edebiyata kuş, çiçek, böcek muamelesi yapılırken; akademik kaynaklar bir çeşit angarya olarak algılandı. Bu durumu değiştirmek için yapılabilecek en iyi şey değerlendirmede dikkate almak olsa da, bu kez not kaygısıyla akademik kaynaklarda yazılanların sınav kâğıdına aktarılması kaygısı gündeme geliyor. Özetle akademik destek kaynakların nasıl etkili biçimde okunacağı hala bir muamma!

Son olarak, değerlendirme yani sınavlar da yukarıda sayılan güçlüklerden beslenen sorunlar yaşandı. Fark edildi ki yazılı olarak bir görüşü ifade etme ve tartışma

hayli sıkıntılı oluyor öğrenciler için. Çoktan seçmeli bir soruda yazar eser eşleşmesi soruları göz korkutmazken, herhangi bir tartışma açılmasının istenmesi sıkıntı yaratıyor. Daha önemlisi ise -akademik destek kaynaklardan yararlanılmadığı için- öğrencilerin aklına geleni yazması ve sonra “görüşümü yazdım not vermediniz” itirazları.

Oysa bir görüşün ifade edilmesi de belli kurallara, temellere ve sınırlılıklara tabi. Bu noktada karşılaşılan sorunları sadece bir dersin çözmesi elbette beklenemez. Öte yandan bundan sonrası için derse dahil edilmesi planlanan “öyküleme”; bir kitaptaki hukuki bir meselenin öğrenciler tarafından normlar çerçevesinde yazılı olarak tartışılması bir yöntem olarak düşünülebilir. Öyküleme ile kastedilen esas olarak zarar görenin hikâyesinin, hukukçu tarafından otoriteye hukuk dilinde ve doğru biçimde anlatılmasıdır.

Etkili olabileceği bir başka yöntem ise bu dersi alan farklı üniversitelerdeki öğrenciler arası buluşmaların gerçekleştirilmesidir. Maddi kaynaklara bağlı olan öğrenci buluşmaları üniversite yönetimlerinin desteği ile gerçekleştirilebilir. Bir başka yöntem ise öğrencilere bir tartışma konusu ve okuma listesi ile ödev hazırlatılması; bu ödevlerin dersi alan almayan öğrencilere fakülte içinde sunulması olarak düşünülebilir.

Halihazırda başvuru alan derse konuk çağırmanın da öğrenci üzerinde olumlu etkisi olduğu görülmüştür. Özellikle hukukçu olmayan konukların edebiyat ve hukuku nasıl ilişkilendirdiği ya da tartışmalı bir meselede neleri dikkate aldığı hukuk öğrencilerinin ufkunu genişletmektedir. Örnek vermek gerekirse mekanla kişinin ilişkisinin edebiyat üzerinden anlatıldığı bir derste (konuk bir iç mimarı), mekanın hukukla ilişkisi (hapishaneler, mahkeme salonları gibi) daha net anlaşılabilmiştir. Ya da LGBTİ bireylerin hukuken evlenmelerinin yasak olduğu Türkiye’de, LGBTİ çiftlerin yaşadığı ayrımcılıkların hukukçu olmayan birisi tarafından anlatılması meselenin başka yönlerinin de tartışılmasını sağlamıştır. Bu noktada disiplinlerarası bir yaklaşım sadece öğrenciler değil öğretim üyeleri açısından hayli etkili olmuştur/olacaktır.

Son olarak, Hukuk ve Edebiyat dersinin, çok keyifli bir ders olduğu söylenebilir. Öğrencilerle kitaplar üzerinden kurulan ilişki okuma listesini de iç dünyayı da zenginleştiriyor. Tartışılması çok zor meselelerin en azından konuşulabilmesini sağlıyor. En önemlisi ise öğretim üyesini “öğreten” olmaktan çıkarıp, birlikte öğrenenlerin arasına yerleştiriyor.

“Derste belirlenen bir konu hakkında deneme yazdırılması iyi olur diye düşünüyorum.”

“Tartışma konularını yazılı hale getirmek ve arşivlemek, hatta bir dergi çıkarmak iyi olur bence.”

“Sınavda bir olay verip bize hikâye yazdırmanızı ummuştum.”

“Sınavda bir öyküyü pratik çalışma haline getirsek daha iyi olurdu.”

Öğrencilerin ders dönemi sonunda “Bu dersi daha etkili hale getirmek için ne yapılabilir, öneri ve eleştirilerinizi yazın.” sorusuna verdikleri cevaplardan.